

VÁLTOZÁSOK A SZOVJET-JUGOSZLÁV VISZONYBAN

Az alábbiakban közölt dokumentumok, Mihail Zimjanyin¹ által készített két külügyminisztériumi belső jelentés, illetve Nyikita Sz. Hruscsov és Joszip Broz Tito 1954 júniusa és szeptembere között váltott öt levele, rávilágítanak a szovjet–jugoszláv viszonyban 1953 májusa és 1954 szeptembere közötti időszakban végbement változásokra.

A külügyminisztériumi belső jelentések illusztrálják a szovjet vezetés 1953 tavasza és 1954 októbere közötti hangsúlyváltását a Jugoszláviával való együttműködés kérdésében. Az angol fordítást az eredeti orosz nyelvű szöveg alapján David Wolff készítette. Az iratok eredeti lelőhelye az Orosz Föderáció Külügyi Levéltára.

Tito és Hruscsov leveleit Svetozar Rajak, a Belgrádi Egyetem Történeti Tanszékének munkatársa fedezte fel a Jugoszláv Szövetségi Levéltárban és publikálta angol nyelven, az eredeti szerb-horvát nyelvű változat alapján a *Cold War International History Project (CWIHP)* keretében.² Az itt közölt dokumentumok magyar fordítása már az angol nyelvű változat alapján készült.

A Szovjetunió és Jugoszlávia által a diplomáciai kapcsolataik rendezésére tett lépések értelmezéséhez először röviden át kell tekinteni azokat a tényezőket, melyek a jugoszláv-szovjet viszony megromlásához, majd a kapcsolatok teljes megszakadásához vezettek.

Jugoszlávia helyzete a II. világháború után merőben eltért a többi szovjet érdekszférába tartozó kelet-közép európai államétól. A jugoszlávok saját maguk szabadították fel országuk, a szövetségesek közvetlen segítsége nélkül, s a háború végére a jugoszláv hadsereg tekintélyt parancsoló volt a maga 800 ezres létszámával. Jugoszlávián túl Albániában is meghatározó befolyást vívtak ki maguknak az egykori partizán vezérek. Ambiciózus külpolitikai programjukban megcéllozták Macedónia kiegészítését a pirini és az égei részekkel.³ A béketárgyalások során szerették volna megszerezni a stratégiai fontosságú

¹ Mihail Zimjanyin (az angol szövegben Zimianin) a szovjet külügyminisztérium munkatársa, majd az SZKP KB ideológiai kérdésekért felelős titkára.

² http://wwwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.Collection&class=Yugoslavia%20and%20the%20Cold%20War 2005. 02. 09.

³ Macedónia csupán földrajzi fogalom volt ekkoriban. A vardari rész tartozott Jugoszláviához, Pirini-Macedónia Bulgáriához, míg Égei-Macedónia Görögországhoz.

Triesztet is magába foglaló Isztriai félszigetet, ezen kívül reménykedtek a szlovének lakta osztrák tartomány Karintia déli részének annektálásában is, Magyarországtól pedig kisebb Mura menti és baranyai területek átadását követelték.⁴

A szovjetekkel való külpolitikai együttműködésben az említett területekre bejelentett jugoszláv igény problémákat okozott. Moszkva nem olyan elszántsággal támogatta a területi igényeket, mint azt Belgrád szeretne volna.⁵

A területi kérdéseken kívül még számos kisebb jelentőségű probléma vetődött fel: Belgrádot ingerelte a jugoszláv területeken 1944–1945-ben átvonuló szovjet hadsereg erőszakos és fegyelmetlen viselkedése, a gazdasági kapcsolatok terén megmutatkozó egyenlőtlenségek, valamint a szovjet tanácsadók és titkosszolgálat tevékenysége Jugoszláviában.⁶

A kapcsolatok teljes megromlásának legfőbb oka azonban abból következett, hogy Tito rosszul ítélte meg Sztálin Jugoszláviával szemben folytatott politikáját. Azt hitte, hogy a közös ideológia és a Sztálinnal való közvetlen kapcsolata miatt a Szovjetunió támogatni fogja lépéseit. Aktív külpolitikát kívánt folytatni, melyhez az szolgáltatta az alapot, hogy Jugoszlávia a II. világháború győztes országa volt, s Tito úgy vélte, számíthat a Szovjetunió támogatására. Ezt fogalmazta meg Belgrád felszabadulása után mondott zárt körű beszédében:

„Többé nem leszünk alku tárgya. E harcban megszereztük a jogot, hogy a szövetségesekkel egyenrangúan vegyünk részt ebben a háborúban, és nemcsak Jugoszlávia, de az új boldogabb Európa építésben is”.⁷

Az „egyenrangú” külpolitika egyik sarkalatos pontja volt a Balkán föderáció gondolata, a balkáni nemzetek közötti viták, konfliktusok megoldásának

⁴ Jelavich, Barbara: *A Balkán története, 20. század*. Budapest, Osiris, 2000. 277.

⁵ Moszkva nem akart az adott területek miatt konfliktusba keveredni a nyugati hatalmakkal. Trieszt kérdésében az olasz kommunisták igényeit is figyelembe kellett vennie. Karintia esetében egyáltalán nem állt érdekében a kérdés gyors rendezése, hiszen amíg nem kötötték meg a békeszerződést Ausztriával, szabadon állomásoztathatta csapatait az országban. Az itteni csapatok ellátását pedig csak Románián és Magyarországon keresztül biztosíthatták, s így ezeket az országokat is lényegében megszállva tartották. Erre hivatkozva maradtak a szovjet csapatok az utóbbi két országokban a magyar és a román békeszerződések megkötése után is (1947. február 10.).

⁶ A szovjet titkosszolgálat különösen az állami és a pártapparátusban dolgozókat igyekezett beszervezni. Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest, Aula, 1999. 126. ill. Đilas, Milovan: *Találkozások Sztálinnal*. Budapest, Magvető, 1989. 120.

⁷ Idézi: A. Saji Enikő. In: Polonyi Péter–A. Saji Enikő: *Mao–Tito*. Budapest, Pan-nonica, 2002. 279.

egyik ideája. Az elképzelés a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) ideológiájában fontos szerepet töltött be, a majdani föderáció magját pedig Jugoszlávia és Bulgária szorosabb együttműködése alkotta volna. Az egyeztetés 1947 augusztus–novemberben érte el a csúcspontját. Tito és Dimitrov bledi⁸ találkozója a tényleges föderáció megalapozásaként titkos egyezményt írtak alá, s Macedónia kérdésében is megállapodásra jutottak. Az együttműködés 1947. november 27-én Várna mellett⁹ kapott szerződéses kereteket. Még szorosabb volt a jugoszláv–albán kapcsolát, Albánia gyakorlatilag jugoszláv protektorátus alatt állt.¹⁰

Jugoszlávia külpolitikai aktivitása a görög polgárháborúval kapcsolatban is megmutatkozott. Jugoszlávia és Bulgária is támogatta Görögország Demokratikus Hadseregét, a Görög Kommunista Párt (KKE) harcoló szárnyát, bár ezzel kivívták a szovjetek rosszallását.¹¹

A szovjet–jugoszláv viszonyt tehát meglehetősen sok feszültség terhelte, ennek ellenére a felszínen még teljesnek látszott a politikai és ideológiai egység. A két párt elképzelései azonban meglehetősen különböztek egymástól. A szovjetek többször is hangot adtak nemtetszésüknek a jugoszláv politikát illetően, de a későbbi erőyes intézkedések első jele csak 1948. január 29-én érke-

⁸ Tito és Dimitrov bledi találkozója július 30. és augusztus 1. között zajlott. A titkos egyezmény szerint Bulgária engedélyezi Jugoszlávia kulturális tevékenységét Pirini-Macedóniában, cserébe visszakapja néhány 1919-ben elszakított területét.

⁹ 1947. november 27-én a tervezett regionális konföderáció tengelyeként jugoszláv–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést írtak alá Evkszinográdban. Pándi Lajos (szerk.): *Köztes Európa 1756–1997 (kronológia)*. Budapest, Teleki László Alapítvány 1999. 339.

¹⁰ A jugoszláv–albán kapcsolatok kiterjedtek voltak, Jugoszlávia élelmet szállított, szakértőket küldött déli szomszédja számára, ezen kívül két jugoszláv hadosztály is bevonult Albániába. Sztálin elsősorban az albán kérdésről tárgyalt 1948 januárjában Milovan Đilasal Moszkvában, azonban ekkor még nem emelt kifogást Jugoszlávia albán politikája ellen, sőt egyenesen buzdította a jugoszláv vezetőket Albánia bekebelezésére. A februári szovjet–jugoszláv–bolgár megbeszélésen azonban már az Albánia körüli szovjet–jugoszláv érdekellentét volt az egyik fő vitaforrás. Đilas, Milovan: i.m. 123–132., ill. 165.

¹¹ Mind Jugoszlávia, mind pedig Bulgária szoros kapcsolatokat tartott fenn a Görög Kommunista Párttal. A Demokratikus Hadsereg az általuk szállított utánpótlás segítségével tudta folytatni a harcot, ezen kívül Tito nyitva tartva a jugoszláv határt Görögország felé, hátszínigot biztosított a görög felkelőknek. Különösen szoros kapcsolatot ápoltak a Demokratikus Hadsereg jelentős részét adó szláv anyanyelvű macedónok csoportjával (NOF). A támogatásért cserébe az önálló Macedón állam elismerését kérték, ezt a KKE 1949-ben meg is tette. Jelavich, Barbara: i.m. 275.

zett. A *Pravda* elítélte Dimitrovot, valamint „a problematikus és fantasztikus föderációkat és konföderációkat”.¹²

Sztálin nem volt híve a görög kommunisták támogatásának, nem tartotta lehetségesnek Görögország kiszakítását a nyugati érdekszférából, s nem kockáztatta a konfrontációt sem Nagy-Britanniával, sem az Egyesült Államokkal. A Balkáni Föderáció tervét ugyancsak problematikusnak tartotta.¹³ 1948. februárjában¹⁴ magához rendelte a jugoszláv és a bolgár vezetőket. Tito taktikusan távol maradt, Jugoszláviát *Edvard Kardelj*, *Milovan Đilas* és *Vladimir Bakarič* képviselte, míg Bulgáriát a teljes felső vezetés.

Sztálin kifejezte elégedetlenségét vendégei túlonálló politikája miatt, kritizálta az albán-jugoszláv katonai együttműködést, a görög felkelőknek nyújtott támogatást. A Balkán-föderáció kérdésben, meglepő módon, ekkor annak minél előbbi megvalósítását szorgalmazta.¹⁵

A jugoszlávok – legalábbis szovjet szemszögből nézve – túlságosan ragaszkodtak a háború alatt kiharcolt függetlenségükhöz. Sztálin leginkább azt róta fel nekik, hogy nem egyeztettek lépéseiket a szovjet vezetéssel. Ez valójában így is történt, a legtöbb esetben Moszkvát késve és közvetve tájékoztatták. Kardeljjel nyilatkozatot íratnak alá, miszerint a mindkét felet érintő külpolitikai kérdésekben kikéri a Szovjetunió véleményét.¹⁶

Jugoszlávia egyértelműen elutasította a csatlós szerepét, s március 1-jei határozatában a JKP KB visszautasította a moszkvai követeléseket. A következő hetekben levélváltásokra került sor melyben a szovjet vezetők elmarasztalólag szóltak a JKP jellegéről, az ország politikai irányvonaláról, a szovjet tanácsadókkal szembeni bánásmódról. A színpalak mögött Sztálin lojális hívek toborzására tett kísérletet a jugoszláv pártvezetésben. Tito önéletrajzi vallomásaiban így emlékszik vissza az eseményekre:

¹² Đilas, Milovan: i.m. 157.

¹³ Sztálin eleinte támogatta egy szűkebb jugoszláv-bolgár délszláv föderáció tervét, de beleegyezését még a Kardelj és Subasić által vezetett jugoszláv koalíciós kormány kapta. A hidegháború kibontakozásával azonban Tito és Jugoszlávia szerepe leértékelődött. Sztálinnak nem volt szüksége Titóra a Balkánon, szorosabb függésbe akarta vonni Jugoszláviát is. Polonyi Péter–A. Sajti Enikő: i.m. 280.

¹⁴ 1948. február 10-én találkozott a jugoszláv és a bolgár küldöttség Sztálinnal.

¹⁵ Sztálin ezen elgondolása mögött az az elképzelés húzódnak meg, hogy a befolyásolhatóbb bolgár vezetők segítségével a leendő Balkán-föderációt is szilárdabban a kezében tarthatja. Tehát Bulgáriának egyfajta „trójai faló” szerepet szánt.

¹⁶ A nyilatkozatot 1948. február 11-én írta alá Kardelj Moszkvában. Đilas, Milovan: i.m. 168.

„Ne higgyétek, hogy amikor az SZK(b)P Központi Bizottságának a mi Központi Bizottságunkhoz intézett első levelében az első támadás érte hazánkat, könnyű szívvel azt mondhattuk: „Nem fogadunk szót!” Nem, mi mélyen elgondolkodtunk a levélben és valótlán tartalma megrémített bennünket. De válasszuk meg, újabb szörnyű levél érkezett. Ez még jobban megerősített bennünket meggyőződésünkben, hogy itt voltaképpen sokkal rosszabb dologról van szó, mint amilyeneket a levélben említeneek (...) ami a levélben van, ez csak eszköz más célok elérésére, vagyis arra, hogy hazánkat alárendelt helyzetbe hozzák, hogy aztán az ő alárendelt tartományukká változtassák”.¹⁷

Ha eltekintünk a nyilvánvaló propagandisztikus felhangoktól, látható, hogy bár a háború óta adódtak nézeteltérésekre utaló jelek, a drasztikus szovjet intézkedések meglehetősen váratlanul érintették a jugoszláv vezetést. Jól rávilágítanak Tito szavai arra, hogy a szovjet lépések következtében Jugoszláviának leszűkült a mozgástere: vagy behódol, s önkritikát gyakorol, vagy pedig szembe helyezkedik a Szovjetunióval.

A szovjet gazdasági szankciók és a kölcsönös propagandaháború a diplomáciai és gazdasági kapcsolatok teljes megszakadását eredményezték mind a Szovjetunió és Jugoszlávia, mind pedig a keleti tömb országai és Jugoszlávia között. A politikai és katonai ellenségeskedés kiterjedt a rákövetkező évekre. A határc incidensek, a fegyveres összetűzések mindennaposak voltak.

Változás csupán Sztálin 1953. március 5-ei halála után következett be. Az utód „trojka”, *Georgij Malenkov* főtitkár és kormányfő, *Laverentyij P. Berija* belügyminiszter, *Vjacseszlav M. Molotov* külügyminiszter hatalmi harcaival párhuzamosan fordulat állt be a szovjet külpolitikában is.¹⁸ Létrejött a tűzszünet Koreában,¹⁹ tárgyalások kezdődtek a harcok beszüntetéséről Vietnam-

¹⁷ Tito, Joszip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. II. köt. Újvidék, Fórum, 1985. 21.

¹⁸ A hatalmi harcban először Beriját állították félre, 1953. július 10-én árulóként le tartóztatták, koncepcióis perben elítélték, és 1953. decemberében kivégezték. Ennek következtében Hruscsov helyzete megszilárdult. Malenkovtól szeptember 13-án átvette a pártfőtitkári tisztséget. 1955 elején Malenkov a kormányfői pozíciót is elvesztette, Nyikolaj Bulganyin marsall váltotta fel. Berend T. Iván: *Térelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Budapest, Vince. 133.

¹⁹ 1953. július 27.

ban,²⁰ javult a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság viszonya.²¹ Ha lassan is, de rendeződtek a jugoszláv–szovjet kapcsolatok.

1953. április 29-én V. M. Molotov szovjet külügyminiszter az 1948-as események óta először fogadta a moszkvai jugoszláv ügyvivőt, *Dragoje Djuricot*. A találkozó nem tartott tovább 10 percnél, formális diplomáciai finomságokról tárgyaltak. Két hónappal később ismét Molotov kezdeményezésére nagyköveti szinten helyreállították a két ország közötti diplomáciai kapcsolatokat.²² A szovjet vezetés e precedens nélküli, pozitív lépései azonban elszigeteltek maradtak. A Szovjetunió és a szatellit államok hivatalos propagandája Titót és Jugoszláviát továbbra is a „marxizmus-leninizmus árulójának és ellenségének”, a jugoszláv vezetőket pedig „fasiszta klikknek” bélyegezte. Ilyen körülmények között a jugoszlávok a diplomáciai viszony helyreállítását úgy ítélték meg, hogy az csupán az általános diplomáciai látszat kedvéért történt, és a poszt-sztálinista szovjet vezetés azon törekvésének része, hogy a Szovjetunióról kialakított képet megváltoztassa.²³

Hruscsov első, 1954. június 22-ei levelének megérkezése után mindkét fél rendkívüli körülménnyel járt el. A Sztálin árnyékából kilépni szándékozó szovjet vezetők lépéseit saját Jugoszlávia elleni propagandájuk határozta be. Ennek eredményeként ismereteik Titóról és a jugoszláv helyzetről meglepően korlátozottak és torzok voltak. Óvatosságra adott okot szovjet szempontból 1948 tapasztalata, mikor a jugoszlávok nyilvánosságra hozták a SZKP KB-nek a JKP KB-hez küldött leveleit. Ezen felül az, hogy Hruscsov egymaga írta alá a levelet, bepillantást enged a Kremlen belüli hatalmi viszonyokba. Tükrözi ugyan Hruscsov tekintélyét, de egyúttal pozíciójának ingatagságát is.²⁴

A jugoszlávok még inkább óvatosak és bizalmatlanok voltak a szovjetekkel szemben. Az esetleges pozitív jugoszláv válasz nyilvánosságra hozásával Hruscsov aláaknázhatta volna Jugoszlávia nyugati pozícióit. Természetesen a levél időzítése igencsak alkalmatlan volt Tito számára. Ugyanis Jugoszlávia, Görögország és Törökország 1954 májusától folyó tárgyalásai a Balkán-pak-

²⁰ 1954 május–június.

²¹ 1954. október 12-én kínai–szovjet szerződéseket kötöttek, melyek keretében a Szovjetunió gyakorlatilag vállalta Kína modernizálását. A szerződések a két állam külpolitikájának összehangolását is előírták. Pándi Lajos (szerk.): i.m. 357.

²² 1953. június 15.

²³ Rajak, Svetozar: *The Tito – Khrushchev correspondence*. http://wwwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.Collection&class=Yugoslavia%20and%20the%20Cold%20War 2005. 02. 09.

²⁴ Rajak, Svetozar: i.m.

tum létrehozásáról sikert hoztak. Az aláírási ceremóniát július 17-re²⁵ tűzték ki, helyszíneként a jugoszláviai Bledet jelölték meg. Feltételezhetjük, hogy az első lépések megtételére a paktum közelgő aláírása, Jugoszlávia és a NATO országok kapcsolatainak esetleges szorosabbá válása készítette Hruscsovot.

Titónak figyelembe kellett vennie azt a lehetőségét, hogy Hruscsov kezdeményezése őszintének bizonyul, de fenn kellett tartania bizonyos távolságot. Tito ennek megfelelően miniszterelnökét, Edvard Kardelj-t bízta meg, hogy értesítse Hruscsovot a belgrádi nagyköveten keresztül arról, hogy Jugoszlávia kedvezően fogadta a kezdeményezést, de nincs olyan pozícióban, hogy válaszolhatna.²⁶ Tito taktikája, Hruscsov második, július 24-ei levelének (táviratának) fényében, hatásosnak bizonyult. Valójában Tito első teljes válasza majdnem egy hónappal később érkezett Moszkvába, augusztus 11-én.²⁷

Hruscsov a kapcsolatok megszakadásáért viselt felelősség kérdésében ragaszkodott a sztálini formulához, miszerint a felelősséget a vezetés egyik el-távolított, lehetőleg halott tagjára terheljék. A Berija-ügy²⁸ ideális lehetőséget nyújtott ehhez szovjet részről. Jugoszlávia vonatkozásában a JKSP PB-ből 1954. január 17-én eltávolított, hosszú ideig Tito legközelibb munkatársaként működő Milovan Đilas tűnt a tökéletes bűnbaknak a szovjetek szemében. Mind Berija, mind pedig Đilas saját vezetőik legszorosabb munkatársai közé tartoztak 1948-ban, így alkalmasak voltak arra, hogy viseljék a felelősséget. Szovjet szempontból a bűnösök megléte mindkét országban a konfliktusért viselt felelősség megosztását is jelentette Jugoszlávia és a Szovjetunió között.²⁹

Hruscsov kezdettől fogva ragaszkodott ahhoz, hogy a kapcsolatok normalizálása a pártközi kapcsolatok helyreállítását is jelentse. Ezért a szovjet levelek az SZKP KB nevében íródtak. Ez három célt szolgált: először, a szorosabb pártkapcsolatok helyreállításával Jugoszlávia elidegenítését a nyugati orientáció lehetőségétől. Másodsor, ha Tito hozzájárul a két párt kapcsolatainak rendezéséhez, az 1948-as szakítást „családi vitaként” lehetett volna értelmezni, mely Jugoszlávia visszatérésével a Szovjetunió oldalára végleg megoldódott. Harmadsor, a pártviszonyok azonnali helyreállítása megerősíthette volna a

²⁵ A Balkán-paktumot végül 1954. augusztus 9-én kötötték meg Bledben.

²⁶ 1954 nyarán Trieszt kérdésének rendezése szoros együttműködést követelt a nyugattal Jugoszláviától. A Szovjetunió felé való nyitás kiszivárgása ronthatta volna Tito stratégiai pozícióit. Triesztet végül 1954 októberében osztották fel Jugoszlávia és Olaszország között.

²⁷ Rajak, Svetozar: i.m.

²⁸ Lásd: 18. lábjegyzet.

²⁹ Rajak, Svetozar: i.m.

szovjet párt vezető szerepét, és csökkenthette volna Jugoszlávia szatellit államokra gyakorolt ideológiai befolyását.³⁰

Tito azonban nem engedett saját elképzeléseiből: a két párt közötti kapcsolatok újrafelvételét csak az állam- és kormányközi kapcsolatok rendezése után tartotta elképzelhetőnek. A felelősség kérdésében is elutasította Hruscsov javaslatát augusztus 11-ei válaszlevelében. Elvetette Đilas felelősségét az 1948-as jugoszláv döntéshozásban, s igyekezett kihangsúlyozni, hogy Hruscsov és az éppen hivatalba lévő szovjet vezetés tagjai a nemrég kivégzett Berija munkatársai voltak a Politikai Bizottságban az 1948-as szakítás idején. A felelősség kiterjesztésével Tito Sztálin érintettségének a kérdését is felvetette, bár név szerint nem említette meg. A két ország kapcsolatainak rendezésében Sztálin szerepe végig érzékeny pont volt a szovjetek számára. Az 1955-ös belgrádi tárgyalások során ugyan elismerték felelősségüket a kapcsolatok megszakadásáért, de Sztálin személyes érintettségét még ekkor is tagadták.

Összegzésként ki kell emelni, hogy Tito és Hruscsov levelei többszörös jelentőséggel bírnak. Elsősorban azért, mert ezek a levelek jelentették a szovjet és a jugoszláv vezetés közötti első érintkezést a kapcsolatok 1948-as megszakítása óta. Másodsorban pedig azért, mert a Tito és Hruscsov közötti levélváltás határozta meg a jugoszláv-szovjet kapcsolatok helyreállításának menetét: azaz, hogy a két ország kapcsolatait fokozatosan kell rendezni, és ennek a kormányközi kapcsolatokra kell korlátozódnia.³¹ Harmadsorban, a levélváltás előkészítette Hruscsov történelmi jelentőségű belgrádi látogatását, melyre 1955. május 26. és június 2. között került sor. Negyedsorban, a levelek érzékelhető javulást eredményeztek az 1948 óta fennálló konfliktusban, amely felvetette egy kelet-nyugati katonai konfliktus lehetőségét Európában. Ötödsorban, Hruscsov ajánlata a jugoszláv-szovjet viszony normalizálásához vezetett, és elősegítette Jugoszlávia pozíciójának megszilárdulását a Balkán-paktum tárgyalásainak utolsó fázisában. Így Titónak módjában állt, hogy semleges maradjon, annak ellenére, hogy Törökországgal és Görögországgal létrehozta a Balkán-paktumot.³²

³⁰ Rajak, Svetozar: i.m.

³¹ Mindaddig, amíg Hruscsov nem ítélte el Sztálin politikáját 1956 februárjában tartott beszédében, s amíg nem ismerte el Sztálin felelősségét az 1948-as eseményekért, a jugoszláv és a szovjet kommunista párt kapcsolatait nem állították helyre. A pártközi kapcsolatok helyreállítása végül Tito 1956 júniusi moszkvai látogatása során történt meg.

³² Rajak, Svetozar: i.m.

Hosszútávon a Szovjetunió és Jugoszlávia közeledése mélyreható változásokat eredményezett. A kapcsolatok felújítása szükségtelemmé tette Jugoszláviának a nyugattal való szorosabb együttműködését,³³ hozzájárult a desztalinizációs folyamat kiteljesedéséhez a Szovjetunióban, emellett nagy hatást gyakorolt a Kelet-Európában kibontakozó liberalizációs folyamatokra is, melyek a magyar forradalomban csúcsosodtak ki 1956 október–novemberben. A Tito-Hruscsov levelezés, majd pedig a két ország kapcsolatainak rendezése segítséget nyújtott Titónak, hogy új stratégiai pozíciót építsen ki a két bloktól egyenlő távolságban. Ez a jelenség az 50-es években új színt hozott a hidegháborús világba. Döntő hatást gyakorolt arra, hogy Afrika és Ázsia független országaival egyetemben Tito hét évvel később megalkotta a „harmadik világot” a bipoláris világrenden belül - az el nem kötelezettek mozgalmát.³⁴

³³ A Szovjetuniótól való elszigeteltség miatt Jugoszlávia 1948–1954 között rá volt szorulva a nyugati országokkal, első sorban az Egyesült Államokkal való együttműködésre. Jugoszlávia 1950 és 1954 között jelentős amerikai pénzügyi és katonai segítséget kapott. 1949 szeptemberében az amerikai kormány 20 millió dolláros kölcsönt folyósított Jugoszláviának, melyet egyre nagyobb összegek követtek, 1949-től 1955-ig Jugoszlávia gazdasági és katonai segély címén mintegy 1,2 milliárd dollár segélyt kapott. Ennek következtében a kapcsolat egyre szorosabbá vált az USA és Jugoszlávia, illetve egyes NATO országok és Jugoszlávia között. Valószínűsíthető, hogy ez az együttműködés a Balkán-paktum létrejöttével csak szorosabbá vált volna, ha a Szovjetunió nem avatkozik be. Jelavich, Barbara: i.m. 288.

³⁴ Az 1955-ös bandungi és az 1956-os brioni előzmények után, az 1961-es kairói előkészítő tárgyalásokat követően Belgrád adott otthont az „el nem kötelezettek” mozgalma első csúcstalálkozásának 1961. szeptember 1–6. között. Tito, az indiai Nehruval, az indonéz Szukarnóval és az egyiptomi Nasszerrel együtt kísérletet tett az amerikai és a szovjet tömb ellensúlyozására, a „a harmadik pólus” létrehozására (25 ország volt jelen a konferencián).

Ajánlott irodalom

- Berend T. Iván: *Terelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet Európában 1944–1990*. Budapest, Vince, 1999.
- Csanády Márton: *Jugoszlávia és a nagyhatalmak a XX. században*. Budapest, MTA–PTI, 2000.
- Đilas, Milovan: *Tito: kritikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1982.
- Đilas, Milovan: *Találkozások Sztálinnal*. Budapest, Magvető, 1989.
- Jelavich, Barbara: *A Balkán története, 20. század*. Budapest, Osiris, 2000.
- Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története*. Budapest, Aula, 1999.
- Kardelj, Edvard: *Visszaemlékezések, küzdelem az új Jugoszlávia elismertetéséért és függetlenségéért 1944–1957*. Újvidék, Forum, 1981.
- Kásev, Dino G.: *Jugoszlávia, a visszaállított kapitalizmus országa*. Budapest, Szikra, 1953.
- Polonyi Péter–A. Sajti Enikő: *Mao–Tito*. Budapest, Pannonica, 2002.
- Jugoszlávia Kommunista Pártjának 5. kongresszusa, jelentések és beszámolók*. Újvidék, Testvériség–Egység, 1951.
- Jugoszlávia kommunistáinak harca a szocialista demokráciáért, a Jugoszláviai Kommunista Szövetségének Jugoszlávia Kommunista Pártjának 6. kongresszusa*. Újvidék, Testvériség–Egység, 1953.